इत्येवमेतैः सकलैरुपेतै-
र्द्रव्यैश्च सर्व्वैः स्वपुरं सुरक्षितम्।
राजा वसेत्तत्र गृहञ्च शुभ्रं
गुणान्वितं लक्षणसंप्रयुक्तम्॥"
इति मात्स्ये १९२ अध्यायः॥
(तण्डुलीयः। तत्पर्य्यायो यथा। अथ च वराइ। अल्पमरुसा इति च।
"तण्डुलीयो मेघनादः काण्डेरस्तण्डुलेरकः।
भण्डीरस्तण्डुलीबीजो विषघ्नश्चाल्पमारिषः॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)
विषघ्नी, स्त्री, (विषं हन्ति या। हन+टक्। स्त्रियां ङीप्।) हिलमोचिका। इति त्रिकाण्डशेषः॥ (अस्याः पर्य्यायो यथा,—
"मारी विषघ्नी मत्स्याङ्गी चक्राङ्गी हिलमोचिका॥"
इति वैद्यकरत्नमालायाम्॥)
इन्द्रवारुणी। वनवर्व्वरिका। स्वल्पफला। भूम्यामली। रक्तपुनर्नवा। हरिद्रा। वृश्चिकाली। (अस्याः पर्य्यायो यथा,—
"वृश्चीपत्री वृश्चिकाली विषघ्नी नागदन्तिका।
सर्पदंष्ट्रामराकाली चोष्ट्रधूषरपुच्छिका॥"
इति वैद्यकरत्नमालायाम्॥)
महाकरञ्जः। इति राजनिर्घण्टः॥ (हवुषा। तत्पर्य्यायो यथा,—
"हवुषा पुष्पवन्ता च पराश्वत्थफला मता।
मत्स्यगन्धा प्लीहहन्त्री विषघ्नी ध्वाङ्क्षनाशिनी॥"
देवदाली। तत्पर्य्यायो यथा,—
"देवदाली तु वेणी स्यात् कर्कटी च गरागरी।
देवताण्डी वृत्तकोशस्तथा जीमूत इत्यपि।
पीतापरा खरस्पर्शा विषघ्नी गरनाशिनी॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)
विषजिह्वः, पुं, देवताड़वृक्षः। इति रत्नमाला॥
विषज्वरः, पुं, (विषवत् प्राणनाशको ज्वरो यस्य।) महिषः। इति शब्दरत्नावली॥ विषजज्वरश्च॥
विषण्डं, क्ली, मृणालम्। इति शब्दरत्नावली॥
विषण्णः, त्रि, (वि+षद+क्तः।) विषादप्राप्तः। यथा,—
"इति विप्रियमाकर्ण्य गोप्यो गोविन्दभाषितम्।
विषण्णा भग्नसङ्कल्पा चिन्तामापुर्दुरत्ययाम्॥"
इति श्रीभागवते १० स्कन्धे २९ अध्यायः॥
विषण्णता, स्त्री, (विषण्णस्य भावः। तल्।) जड़ता। यथा,—
"जाड्यं मौर्ख्यं विषादोऽवसादः सादो विषण्णता॥"
इति हेमचन्द्रः।
विषतिन्दुः, पुं, कारस्करवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥ कुपीलुः। इति भावप्रकाशः॥
विषदं, क्ली, (विषं ददातीति। दा+कः।) पुष्पकासीसम्। इति राजनिर्घण्टः॥ शुक्लवर्णे, पुं। इत्यमरटीका॥ (निर्म्मले प्रसन्ने च त्रि। यथा, रघुः। १०। १४।
"योगनिद्रान्तविषदैः पावनैरवलोकनैः॥")

विषदंष्ट्रा, स्त्री, (विषं दंष्ट्रायां यस्याः।) सर्पकङ्काली। इति रत्नमाला॥
विषदन्तकः, पुं, (विषं दन्ते यस्य। कन्।) सर्पः। इति शब्दचन्द्रिका॥
विषदर्शनमृत्युकः, पुं, (विषदर्शने मृत्युर्यस्य। कन्।) चकोरपक्षी। इति हेमचन्द्रः॥
विषद्रुमः, पुं, (विषयुक्तो द्रुमः।) कारस्करवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥
विषधरः, पुं, (धरतीति। धृ+अच्। विषस्य धरः।) सर्पः। इत्यमरः॥ (यथा, गीतगोविन्दे। १। १९।
"कालियविषधरगञ्जनजनरञ्जन॥"
स्त्रियां विषधरी। यथाह कश्चित्।
"धावद्घोरविभावरी विषधरीभोगस्य भीमो मणिः॥")
विषधर्म्मा, स्त्री, कुलक्षया। इति शब्दचन्द्रिका॥ आलकुशी इति भाषा॥
विषधात्री, स्त्री, (विषाणां विषधरसर्पाणां धात्री मातेव।) जरत्कारुमुनिपत्नी। इति शब्दमाला॥
विषनाशनः, पुं, (विषं नाशयति। ल्युः।) शिरीषवृक्षः। इति हारावली॥ विषनाशके, त्रि॥
विषनाशिनी, स्त्री, (विषं नाशयतीति। नाशि+णिनिः।) सर्पकङ्काली। इति शब्दचन्द्रिका॥ (अथ रास्ना भेदनाइ इति लोके। तत्पर्य्यायो यथा,—
"नाकुली सरसा नागसुगन्धा गन्धनाकुली।
नकुलेष्टा भुजङ्गाक्षी सर्य्याङ्गी विषनाशिनी॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)
विषनुत्, पुं, (विषं नुदति दूरीकरोति। नुद्+क्विप्।) श्योणाकवृक्षः। इति शब्दचन्द्रिका॥
विषपुष्पं, क्ली, नीलपद्मम्। इति शब्दमाला॥ विषयुक्तपुष्पञ्च॥
विषपुष्पः, पुं, (विषयुक्तं पुष्पं यस्य।) छर्द्दनवृक्षः। इति रत्नमाला॥ मनफल इति भाषा॥
विषपुष्पकः, पुं, (विषयुक्तं पुष्पं यस्य बहुव्रीहौ कन्।) मदनवृक्षः। इति भावप्रकाशः॥ विषपुष्पभक्षणजन्यरोगः। इति केचित्॥
विषभिषक्, [ज्] पुं, (विषस्य विषचिकित्सको वा भिषक्।) विषवैद्यः। इति हेमचन्द्रः॥
विषभुजङ्गः, पुं, विषयुक्तसर्पः। इति केचित्॥
विषमं, त्रि, असमानम्। यथा, मनुः।
"भ्रातॄणामविभक्तानां यद्युत्थानं भवेत् सह।
न तत्र भागं विषमं पिता दद्यात् कथञ्चन॥"
इति दायतत्त्वम्॥
(सङ्कटः। यथा, गीतायाम्। २। २।
"कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम्॥"
अनतिक्रमणीयः। यथा, साहित्यदर्पणे। १०।
"का विषमा दैवगतिः किं दुर्ग्राह्यं जनः खलो लोके॥")
विषमं, क्ली, पद्यस्य त्रिविधवृत्तान्तर्गतवृत्तविशेषः॥ यथा,—

"पद्यं चतुष्पदी तच्च वृत्तं जातिरिति द्विधा।
वृत्तमक्षरसंख्यातं जातिर्मात्राकृता भवेत्॥
सममर्द्धसमं वृत्तं विषमञ्चेति तत्त्रिधा।
समं समचतुष्पादं भवत्यर्द्धसमं पुनः॥
आदिस्तृतीयवद्यस्य पादस्तूर्य्यो द्वितीयवत्।
भिन्नचिह्नचतुष्पादं विषमं परिकीर्त्तितम्॥"
इति छन्दोमञ्जर्य्यां प्रथमस्तवकः॥
वर्गमूलोक्तोर्द्धरेखा। यथा,—
"त्यक्त्वान्त्याद्विषमात् कृतिं द्विगुणयेन्मूलं समे तद्धृते
त्यक्त्वा लब्धकृतिन्तदाद्यविषमाल्लब्धं द्विनिघ्नं न्यसेत्।
पङ्क्त्यां पङ्क्तिहृते समेऽन्यविषमात् त्यक्त्वाप्तवर्गं फलं
पङ्क्त्यान्तद्द्विगुणं न्यसेदिति मुहुः पङ्क्तेर्दलं स्यात् पदम्॥"
इति लीलावती॥
(अर्थालङ्कारविशेषः। यथा, साहित्यदर्पणे। १०।
"यद्वारब्धस्य वैकल्यं अनर्थस्य च सम्भवः।
विरूपयोः सङ्घटना या च तद्विषमं मतम्॥"
उदाहरणम्।
"क्व वनं तरुवल्कभूषणं
नृपलक्ष्मीः क्व महेन्द्रवन्दिता॥")
विषमः, पुं, अयुग्मराशिः। स तु मेषः मिथुनः सिंहः तुला धनुः कुम्भश्च। यथा,—
"क्रूरोऽथ सौम्यः पुरुषोऽङ्गना च
ओजोऽथ युग्मं विषमः समश्च।
चरस्थिरद्व्यात्मकनामधेया
मेषादयोऽमी क्रमशः प्रदिष्टाः॥"
इति ज्योतिस्तत्त्वम्॥
तालविशेषः। यथा, सङ्गीतदामोदरे।
"चतुर्व्विधः परिज्ञेयस्तालः कङ्कणनामकः।
पूर्णः खण्डः समश्चैव विषमश्चैव कथ्यते॥
लचतुष्कं गणौ पूर्णे खण्डे बिन्दुद्वयं गुरुः।
यगणस्तु समे ज्ञेयस्तगणो विषमे भवेत्॥"
(जठराग्निविशेषः। यथा,—
"मन्दस्तीक्ष्णोऽथ विषमः समश्चेति चतुर्विधः।
विषमो वातजान् रोगान् तीक्ष्णः पित्तनिमित्तजान्॥"
इति वैद्यकरुग्विनिश्चये मन्दाग्न्यधिकारे॥)
विषमच्छदः, पुं, (विषमः अयुग्मः छदो यस्य।) सप्तच्छदवृक्षः। इत्यमरः॥
विषमज्वरः, पुं, (विषमः ज्वरः।) ज्वररोगविशेषः। तस्य निदानकथनपूर्व्विकां संप्राप्तिमाह।
"दोषोऽल्पोऽहितसम्भूतो ज्वरोत्सृष्टस्य वा पुनः।
धातुमन्यतमं प्राप्य करोति विषमज्वरम्॥"
अयमर्थः। ज्वरोत्सृष्टस्य ज्वरेण त्यक्तस्य। सन्निकृष्टं लक्षणमाह। दोषः अल्पः ज्वरमुक्त्या स्वल्पोऽपि। विप्रकृष्टं हेतुमाह। अहितमाहारविहारादि तेन सम्भूतः संपूर्णो जातः अन्यतमं धातुं रसरक्तादिकं प्राप्य दूषयित्वा